

zouden hebben. Voorschrift was dat de brieven die de gijzelaars verzonden en ontvingen, de Duitse censuur passeerden, maar men vond in Haaren spoedig de postbode bereid om brieven de kampen uit, resp. binnen te smokkelen. In Haaren haalde de 'legale' post met moeite 80 brieven per dag, terwijl (op een gemiddelde van misschien vier- tot vijfhonderd gijzelaars) soms per dag wel 700 brieven 'illegaal' het kamp verlieten. Ook 'illegale' telegrammen werden door de postbode meegenomen en na elf uur 's avonds kon men, door een eenvoudige omzetting van de telefoonverbinding, ook wel clandestien telefoneren. De postbode te Gestel was al even actief en wanneer op de feestdagen grote zendingen voor de gijzelaars bestemde post in Den Bosch gereedlagen, offerden Bossche postbodes er hun vrije dag voor op om ze naar de kampen te brengen; zij namen dan tegelijk de nodige clandestiene zendingen mee terug.¹ Op last van de *Kommandanten* werden overigens alleen de brieven gecensureerd – drukwerk ging ongelezen door. Zo kon Drees in januari '42 aan van der Goes van Naters, toen Indisch gijzelaar in Haaren, rustig de brochure met het program van de (verboden!) SDAP toesturen, 'daarin is geen enkel risico', had van der Goes hem geschreven.²

In Haaren zowel als in Gestel hadden de gijzelaars, onder wie zich verscheidene artsen bevonden, een eigen medische dienst. Het was de chef van die dienst in Haaren die er de *Kommandant* van dit kamp van wist te overtuigen dat het wenselijk was, zieke gijzelaars per auto naar het ziekenhuis in Den Bosch te vervoeren waar zij door specialisten onderzocht konden worden. De bedoeling van die chef was, de betrokken gijzelaars in de gelegenheid te stellen, in Den Bosch hun familieleden of andere relaties te ontmoeten. Die regeling werkte perfect, met dien verstande dat de meeste gijzelaars die per auto naar Den Bosch vervoerd werden (in die auto werd ook clandestiene post meegenomen³), niets mankeerden. Zij konden dan in Den Bosch samenkomen met hun vrouw of met anderen die allen tijdig van Den Bosch uit door of namens de specialisten die in het com-

¹ Er waren verscheidene wegen om brieven uit 'Beekvliet' te smokkelen; een van die wegen is eind '42 door een gijzelaar aan de *Kommandant* verraden op voorwaarde dat hij in vrijheid gesteld zou worden. Deze verrader is inderdaad medio december '42 ontslagen. ² Brief, 19 jan. 1942, van M. van der Goes van Naters aan W. Drees (Collectie-Drees, map 'Correspondentie-van der Goes van Naters'). ³ 'De brieven werden', aldus een van de Haarensse medici, dr. M. J. E. M. Steijns, arts te Utrecht, 'verborgen in de dubbele bodem van een zak waarin onze boterhammen zaten . . . Wanneer de zak leeg was, wierpen wij hem weg en dan was er een oude dame die daar quasi wandelde, die de zak opraapte.' (getuige M. J. E. M. Steijns, *Enq.*, dl. IV c, p. 642).